

ДРАГАНА МЕЦАНОВ

ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ: ДР ДИЈАНА МИЛАШИНОВИЋ МАРИЋ,
ПОЛЕТНЕ ПЕДЕСЕТЕ У СРПСКОЈ АРХИТЕКТУРИ

Научна монографија *Полейне педесете у српској архитектури*, дело ауторке др Дијане Милашиновић Марић, објављена је 2017. године у издању „Орион арта” и Факултета техничких наука Косовска Митровица, као резултат вишегодишњег преданог рада на проучавању и истраживању историје модерне архитектуре. Ова репрезентативна научна монографија у великој мери је наставак истраживања представљеног у оквиру докторске дисертације *Српска архитектура шесте деценије XX века* (одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Београду, 2009. године)¹.

Историчарка уметности и архитектуре Дијана Милашиновић Марић је, пре ове монографије, објавила значајан број истраживања у нашим водећим часописима и издавачким кућама, и временом се афирмисала као незаобилазни аутор за све истраживаче српске архитектуре и уметности. Дело *Полейне педесете у српској архитектури*, спада у групу историографских издања са темом модерне архитектуре, која се последњих петнаест или двадесет година интензивније објављују у Србији, када расте интересовање историографа за модерну и послератну архитектуру, а истовремено, интензивније објављују аутори који се временом афирмишу као истраживачи архитектуре XX века.² Заједничко за све ауторе је издвајање архитектуре наших простора друге половине XX века из наратива „источноевропске”, и дистанцирање од модернистичког наслеђа какво је тих деценија било својствено земљама некадашњег Варшавског пакта. С обзиром на политички разлаз са СССР-ом 1948. године, педесете године функционисале су ван снажних утицаја какве данас препознајемо у другим земљама Источне Европе. У дијалозима које историографи данас воде на тему архитектуре друге половине XX века у Србији, по пра-

вилу се истиче како југословенска архитектура (алу-дирајући на модернистичке архитектонске споменике) нигде другде није могла да се деси, него на овим просторима стицајем свеукупних друштвено-политичких, економских, идеолошких и других околности.

У монографији је примењена социо-историјска методологија научно-истраживачког рада. Научна монографија је опремљена комплетним научним апаратом. Садржи предговор, апстракт, увод, културно-историјске напомене, а на крају монографије закључак, напомене, списак скраћеница, списак порекла и извора свих илустрација, списак извора – библиографских јединица, биографију ауторке, као и индекс имена и појмова.

У сажетку се, ауторка придружује ставу одређеног броја историографа и архитеката да је потребно утврдити одговарајућа правила заштите, јер су критеријуми за вредновање објеката из различитих епоха другачији, сходно контекстима у којима су настајали, а фонд институционално заштићених објеката из периода послератне модерне веома мали у односу на то колики је грађевински фонд који зграда из предметног периода присутан у Београду и другим градовима у Србији.

Већ се у уводном делу наводи општи прокламовани став Комунистичке партије која се залаже за *национални концепт ушемељен на идеолошким основама*³, форсира се интернационализам, а са друге стране *по-треба да се очува њој посебност*.⁴ Потреба да се појмови у архитектури као и у другим дисциплинама сагледавају или постављају кроз дихотомије, или супротстављене поларитете је дубље филозофско и социолошко питање, и (иако немамо намеру да се њиме бавимо), оно повремено провејава кроз дело Дијане Милашиновић Марић: Институционално заштићени објекти насупрот објектима који нису вредновани; Архитекте школоване пре и школоване након Другог светског рата; Универзални архитектонски израз модернизма, насупрот контексту градског окружења, уличном фронту, итд.

Након уводних напомена, у оквиру којих ауторка даје објашњење контекста и наговештава карактер монографије, главни део монографије чине два подједнако веродостојно презентована поглавља:

1. Архитектура послератне обнове 1945–1950. године, подељена на десет тематских целина, и
2. Архитектура 1950–1960. године, подељена на осам тематских целина, једанаест подцелина.

Одмах је уочљиво како у временским одредницама, у основној периодизацији, није означено раздобље од 1947. до 1952. године, период прве петолетке (осим на 45. страни где се говори о стању у урбанистичко-архитектонској струци), већ ауторка даје своје виђење периодизације, усмеравајући фокус на намене објеката, и значај чињеници да ли су архитекти школовани пре или након Другог светског рата. Тиме Дијана Милашиновић Марић и на овај начин издваја архитектуру послератног периода из источноевропског и смешта у самостални контекст, истичући притом значај академског системског образовања.

Прво поглавље монографије *Културно-историјска њодлоја* чине објашњења и тумачења контекстуалних прилика, које су утицале на развој архитектуре. Синтезом најзначајнијих фактора, ауторка пружа подлогу за разумевање даљих поглавља, и разумевање избора изабраних репрезентативних примера архитектуре педесетих година. Временом, градитељски замах полетних педесетих година у српској архитектури доприноси, и доноси неке од бољих идеја, достигнућа и најзначајнијих доприноса југословенског грађевинарства светској архитектури, као што је систем градње ИМС-Жежељ, патентиран 1957. године, а који је у употреби и данас.

У другом делу монографије *Архитектура њослеријне обнове 1945–1950. њодине* говори се о стању у

струци, регулационим плановима, задружним домовима, стамбеној изградњи, јавним објектима, радничким колонијама, конкурсима, почецима изградње Новог Београда и о Дубровачком саветовању. Као и сви аутори који пишу о теми архитектуре педесетих година, неминовно је дати осврт, или поменути чувено Саветовање архитеката и урбаниста у Дубровнику новембра 1950. године. *Након Дубровачког саветовања, архитектура је многа мање била предмет идеолошких расправа него раније.*⁵ Историјски контекст у коме је Саветовање одржано, 1950. године, условило је и тематске целине које су доминирале у рефератима презентованим на том конгресу.⁶

Централни део монографије чини треће поглавље *Архитектура 1950–1960*. Он је подељен у неколико тематских целина: о културолошким оквирима; стамбеној изградњи; јавним објектима; конкурсној активности; ауторској архитектури; Новом Београду; пракси српских архитеката у иностранству.

Највећи део грађевинског фонда послератне модерне архитектуре чине стамбени објекти. Таква је слика и архитектуре педесетих година XX века, јер је услед последица ратног разарања, и индустријализације земље, потреба за стамбеним просторима била изразито велика.

У монографији Дијане Милашиновић Марић идуваја се неколико идеја. Једна од њих је истраживање односа ауторског дела и периода њиховог школовања на Архитектонском факултету (придаје се значај разликама у систему образовања, да ли су студирали пре или након Другог светског рата), у анализи рада архитеката разматра се и њихов развојни пут од почетка каријере. За велики број аутора дају се информације о кретању у каријери, значајним бироима у којима су радили и којима су дали свој ауторски печат.

У приказу изабраних примера, дела се анализирају с аспеката контекста, обликовања, технологије, као и према другим важним стилским карактеристикама. Монографија је богата великим бројем илустрација⁷ и информација о грађевинама, и у том смислу има својеврсан енциклопедијски карактер. Захваљујући томе, читалац стиче слику, сазнања и одговор на питање – које је главно начело архитектуре педесетих година: сведеност геометријске форме, али, не увек и зграде ниских спратности, нити наглашене хоризонтале у односу на вертикале у композицији фасада. Пружа се увид у тему и разоткривају питања – постоји ли нешто фундаментално што карактерише педесете године у српској архитектури. Дијана Милашиновић Марић у својој монографији поставила је равнотежу

дискурса и архитектонских пракси педесетих година у Србији. Архитектонско обликовање појављује се у дуалности: као феномен просторног догађаја (место) и као створени облик (артефакт). Од иницијалног програма до идентитета форме посматра развој простора, реализације, контекстуалности, категоричне и типолошке одређености, сликовности и генеративности у условима геофизичког окружења, контексту културне одређености и креативног деловања појединца. Разумевање својстава архитектонске форме и противречности које постоје у сваком пројектном задатку, представљају факторе који се нужно појављују пре креирања архитектонског дела.

С обзиром на велики фонд реализованих грађевина свих намена, период педесетих година захвалан је за истраживање теме односа материјалног и нематеријалног архитектонског наслеђа. У монографији се, поред приказа изабраних примера, указује на велики корпус нематеријалног наслеђа: техничких знања, инфраструктуре пројектантских бироа, хуманистичких вредности, развијених технологија, идеја, естетике, вредности које имају шири друштвени значај. Када говори о активностима архитеката, најзначајнијих аутора, ауторка се између осталог бави и темом пројектантских бироа који су деценијама радили у Београду, а поједина функционишу и даље. Ту наговештава одговор на питање, да ли су се и у којој мери облици организовања сопствене праксе у архитектури променили, након промене друштвено-политичких и економских прилика. Приказујући примере из различитих насеља, пружа одговор на питање како се објекти исте намене реализују у различитим контекстима и окружењима.

На крају монографије, дате се напомене и библиографски извори. Када говоримо о ауторима текстова које историографи користе, издвајају се две групе. Прву групу чине актери изградње, савременици и аутори самих грађевина, планова или пројеката о којима пишу, чије текстове одликује изражена субјективност. У другу групу спадају истраживачи, који крајем XX и почетком XXI века интензивно истражују архитектуру педесетих година, или сродне теме, захваљујући којима документација о предметном периоду расте из године у годину.⁸

Полећне педесете у српској архитектури Дијане Милашиновић Марић, међутим, није само научна монографија, оно је дело о изазовима, тријумфима и поразима. Изазовима, јер говори о времену интензивне градње које и даље није довољно истражено, што је само по себи велики и напоран задатак за сваког историографа. Тријумфима, јер су у том периоду постигнути велики

результати на плану индустријализације земље, напретка у технологији, а након континуитета у раду архитеката, као највреднији израз појавиће се први примери изузетних стамбених зграда, у којима запажамо и вреднујемо елементе „београдске ауторске школе станоградње”. Као једну од највећих вредности или постигнућа, ауторка издваја разноврсност архитектонског репертоара, услед интензивне изградње града у разматраном периоду. Главни циљ, реализација планова који би надокнадили мањак стамбеног фонда, ипак, никада није достигнут у потпуности. Поразима, јер данас, као што је поменуто, број институционално заштићених објеката из педесетих година XX века веома је мали у односу на чињеницу колики је грађевински фонд који зграда из предметног периода присутан у Београду и другим градовима у Србији. У том смилу, ниједна тема у овом делу није „неактуелна”, јер је заједнички задатак историографа препознавање вредности архитектуре претходних епо-

ха, чему монографија *Полетне педесетје у српској архитектури* свакако доприноси.

Значај ове репрезентативне монографије огледа се у неколико чињеница: реч је о првој монографији оваквог обима која је посвећена једној деценији интензивне изградње; о неким објектима се први пут пише, објављује архивска грађа или фотографије – због чега је од изузетне важности и намеће се као незаобилазна литература за стручну и ширу јавност.

У том смислу, монографија Дијане Милашиновић Марић је степеница ка циљу валоризације, несумњив је допринос српској и европској историографији, као и области заштите градитељског наслеђа.

Др Драгана Ј. Мецанов,
архитекта
Београд
mecanov@gmail.com

НАПОМЕНЕ

- 1] Милашиновић Марић, Д. (2009), *Српска архитџектура њетје деценије двадесетјој века*, докторска дисертација, Одељење за историју уметности, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
- 2] У ту групу спадају многи аутори, од којих су неки били актери, неки савременици, а неки као што је случај са млађом генерацијом аутора - истраживачи: Александар Кадијевић, Злата Вукановић-Мацура, Милош Перовић, Александар Кековић, Марта Вукотић-Лазар, Јелица Јовановић, Биљана Мишић, Владана Путник, Милан Просен, Ђорђе Алфиревић, Александар Игњатовић, Љиљана Благојевић, Валентина Брдар и многи други.
- 3] Милашиновић Марић 2017: 17.
- 4] *Истио*.
- 5] Милашиновић Марић 2017: 32.
- 6] Доминантне теме биле су становање, економичност градње, објекти друштвеног стандарда, као и односи архитеката и других професија и актера у процесу градње, реконструкције, пољопривредни и производни објекти, градитељско наслеђе и друго.
- 7] Монографија „Полетне педесете у српској архитектури” садржи велики број илустрација, на 343 стране, и поседује много елемената енциклопедијског карактера.
- 8] Нажалост, не можемо а да се не осврнемо на податак да су архиве великих предузећа, која су била носиоци и протагонисти идеје модернизма, и који су реализовали архитектуру која је предмет и тема монографије, у великој мери несачуване, нестале услед турбулентног периода почетка XXI века, и чињенице да архиве тих великих пројектантских и грађевинских радних организација нису препознате као драгоцене.